

TERESA RZYMKIEWICZ

FUNKCJA STRUKTURALNA ZAPowiedzi Zdarzeń Przyszłych i Aluzji Rekapitulacyjnych w XVIII Księdze *Iliady*

W kręgu badawczym niniejszego artykułu znajdują się te wypowiedzi¹ XVIII księgi *Iliady*, które zapowiadają akcję przyszłą (tu zwane zapowiedziami zdarzeń przyszłych) lub nawiązują do akcji już przedstawionej, czyli tę akcję rekapituluja (tu zwane aluzjami rekapitulacyjnymi).

Zapowiedzi i aluzje rekapitulacyjne podzielono na trzy następujące grupy:

- A — wypowiedzi odnoszące się do księgi, w której występują;
- B — wypowiedzi realizujące się w poemacie;
- C — wypowiedzi, które wprowadzają wykraczają poza ramy poematu, ale łączą się z nim organicznie bądź poprzez wyjaśnianie zdarzeń z przedfabuły², bądź też przedstawiając w zapowiedziach rozwój zdarzeń po zakończeniu akcji poematu.

Ze względu na osobę wypowiadającego zapowiedzi i aluzje rekapitulacyjne podzielono na:

- a) odnarratorskie — wypowiedziane przez narratora;
- b) dramatyczne — wypowiedziane przez bohaterów eposu.

W artykule omówione będą wszystkie zapowiedzi i aluzje rekapitulacyjne, które wystąpiły w XVIII księdze *Iliady*. Zamieszczone zostaną cytaty bardziej charakterystycznych wypowiedzi³.

Artykuł niniejszy stanowi partia pracy magisterskiej: *Funkcja strukturalna zapowiedzi i aluzji rekapitulacyjnych w „Iliadzie”*, napisanej pod kierownictwem prof. dra Janiny Niemirskiej-Pliszczyńskiej, na Wy-

¹ Termin „wypowiedź” używany będzie tutaj jako pojęcie nadrzędne w stosunku do „zapowiedzi” i „aluzji rekapitulacyjnych”, a niekiedy — ze względów stylistycznych — zamiennie z nimi.

² W odniesieniu do grupy C określenie „aluzje rekapitulacyjne” nie jest w pełni słuszne, bo dotyczy faktów, które nigdy nie były przedmiotem akcji bieżącej w poemacie, ale dla uproszczenia będziemy używać tego wyrażenia w odniesieniu do wypowiedzi dotyczących przedfabuły.

³ Wszystkie cytaty będą podawane według tekstu wydanego przez The Loeb Classical Library: Homer, *The Iliad*, London 1960.

dziale Nauk Humanistycznych, sekcji filozofii klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pewną inspirację w stosunku do wyżej wymienionej pracy magisterskiej stanowiła monografia Ignacego Wieniewskiego⁴ oraz poprzedzający ją artykuł tegoż autora⁵. Zasadnicza jednak różnica między monografią Wieniewskiego a wymienioną pracą magisterską widoczna jest w celu pracy. Dla Wieniewskiego istotne było: „[...] ustalenie listy przyszłych zdarzeń u Homera, wraz z badaniem ich autentyczności wobec zarzutów krytyki, zwłaszcza antyunitarystycznej. Część drugą pracy poświęciłem wnioskowi, dotyczącym jedności autora każdego z poematów”⁶. W pracy magisterskiej zajęłam się natomiast badaniem nie tylko zapowiedzi zdarzeń przyszłych, lecz także aluzji rekapitulacyjnych, i to w ich funkcji strukturalnej, ograniczywszy badania wyłącznie do *Iliady*.

Cel niniejszego artykułu stanowić będzie przebadanie funkcji zapowiedzi i aluzji rekapitulacyjnych w księdze XVIII *Iliady*, w strukturze księgi i eposu⁷.

Ze względu na prawie zupełny brak opracowań na ten temat nie zamieszczamy bibliografii.

I

1. ZAPOWIEDZI I ALUZJE REKAPITULACYJNE GRUPY A

Jedno tylko miejsce można uznać za zapowiedź akcji tej księgi. Te tyda zaznajamia Nereidy ze swoim planem, dotyczącym zdobycia nowej zbroi dla syna (XVIII 142—145). W tym celu uda się ona na Olimp do Hefajstosa.

W rozmowie z Irydą (XVIII 170—201) Achilles przypomina zakaz matki powstrzymujący go od wyruszenia do walki przed otrzymaniem nowej zbroi.

Te dwie wypowiedzi wiążą organicznie pierwszą część księgi z drugą, dotyczącą wykonywania zbroi dla Achilleśa. Obie, jako dramatyczne, w naturalny sposób są wtopione w akcję.

Wypowiedzi grupy A w tej księdze, jak widzimy, są nieliczne, co warunkowane jest prostą, nieskomplikowaną budową księgi. Zasadniczą

⁴ O zapowiadaniu przyszłych zdarzeń u Homera, Kraków 1928.

⁵ *La technique d'annoncer les événements futurs chez Homère*, „Eos”, XXVII (1924) 113—133.

⁶ Wieniewski, *O zapowiadaniu przyszłych zdarzeń u Homera*, s. 5.

⁷ Ze względu na niewielki materiał analityczny wnioski dotyczące struktury eposu formułowane będą bardzo ostrożnie.

ich funkcję — prócz, rzecz jasna, informacyjnej — stanowi związanie pierwszej części księgi XVIII z częścią drugą: opisem tarczy, który jest w tej księdze bardzo wyeksponowany.

2. ZAPOWIEDZI I ALUZJE REKAPITULACYJNE GRUPY B

a) *Aluzje rekapitulacyjne*

Już pierwszy wiersz XVIII księgi stanowi aluzję rekapitulacyjną odnarratorską: Ὡς οἱ μὲν μάραντο δέμας πῦρὸς αἰθρομένοιο, Księga XVIII rozwija wątki występujące w księdze XVII i jest nierozzerwalnie związana z akcją poprzedniej księgi. Cały wyżej przytoczony zwrot łączy obie te księgi w jedną całość. Łączność tę podkreśla jeszcze bardziej użyty tutaj wyraz πῦρ, gdyż w końcowej partii poprzedniej księgi (XVII 736—739) cała walka została porównana do niszczycielskiej siły ognia.

Pozostałe aluzje rekapitulacyjne należą do grupy dramatycznych. Niektóre z nich przypominają nawet wydarzenia z I księgi poematu i oceniają całą dotychczasową sytuację bojową.

W przemówieniu Tetydy, zwróconym do Hefajstosa, który nie brał udziału w walce, akcentuje poeta kulminacyjne punkty akcji. Mówi bowiem Tetyda (XVIII 444—446) o zabranii branki Achillesowi przez Agamemnona, co miało miejsce w I księdze. W dalszej części przemówienia (XVIII 448—450) wspomina o klęskach Achajów i wynikłym z tego poselstwie do Achillesa, które opisane zostało w IX księdze *Iliady*. Następnie rekapitułuje (XVIII 451—452) wysłanie Patrokłosa do walki (aluzja do księgi XVI). W wierszach 453—457 mówi dokładnie o całodziennym walce przy bramie Skajskiej oraz o udziale Apollona w zabiciu Patrokłosa. Wreszcie (XVIII 460—461) prosi Tetyda o wykonanie nowej zbroi dla syna, poprzednią bowiem ze zmarłego Patrokłosa zdarł Hektor.

Wypowiedź Achillesa (XVIII 98—114), zwrócona do Tetydy, zawiera nie tylko szereg aluzji rekapitulacyjnych, lecz jest równocześnie samooskarżeniem: poległ jego najbliższy towarzysz, a on mu nie pomógł, nie wziął udziału w walce, siedział gnuśnie przy okrętach jako niepotrzebny „ciężar ziemi”.

Jedna z wypowiedzi Achillesa nawiązuje do I księgi. Przypomina on (XVIII 111), że gniew jego wzbudziło niesprawiedliwe postępowanie Agamemnona. Teraz jednak Pelida potępia gniew, który nawet rozsądnych pozbawia rozumu. Wyrzeka się więc swej dotychczasowej postawy (XVIII 107—112): ἄλλα τὰ μὲν προτετύχθαι ἔασομεν ἀχνύμενοι περ (XVIII 112). Zwraca tu uwagę paralelizm sytuacji. W księdze IX (99—124) Agamemnon przyznał się do winy i usiłował naprawić swój

błąd. Achilles w księdze XVIII czyni to samo, choć w sposób głębszy i o wiele bardziej intensywny. Potępia swój gniew mimo iż wie, że zmiana postawy nie pociągnie za sobą prywatnych korzyści, jak to miało miejsce w wypadku Agamemnona.

Jeszcze jedna wypowiedź Tetydy (XVIII 74—77), choć odnosi się bezpośrednio do księgi I (493—527), do przyrzeczenia danego jej wtedy przez Zeusa, rekapitułuje całą dotychczasową sytuację wojenną Achajów stale z woli Kronidy pokonywanych przez Trojan.

Stosunkowo liczne są aluzje rekapitulacyjne dotyczące Patroklosa, a zwłaszcza jego śmierci. Pierwsza, występująca w tej księdze, jest niezwykle subtelna. Achilles wyraża obawę (XVIII 10—13), że może poległ Patroklos. Przypomina sobie przepowiednię matki o śmierci najlepszego z Myrmidonów.

Druga aluzja, wpleciona w $\rho\eta\sigma\iota\varsigma\ \acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\iota\kappa\acute{\eta}$ Automedonta, wprowadza do eposu ładunek grozy spotęgowanej jeszcze oszczędnością słowną (XVIII 20).

W wierszach 14—17 powołuje się Achilles na swą ostatnią rozmowę z Patroklosem (XVI 57—68), w której wyraźnie ostrzegał przyjaciela przed walką z Hektorem.

W innym przemówieniu (XVIII 80—82) Pelida daje niejako upust swojej boleści. Mówi o więzach przyjaźni, jakie łączyły go ze zmarłym bohaterem.

Niemal wszystkie aluzje dotyczące śmierci Patroklosa nawiązują do faktu zabrania zbroi Achillesa. Mówi o tym najpierw Automedont w lakonicznej relacji (XVIII 21). Wspomina również o tym Achilles w rozmowie z matką (XVIII 82—84). Wypowiedź Tetydy (XVIII 130—133) pełni zasadniczo funkcję argumentacyjną. Mówi bowiem o zabranii zbroi przez Trojan w tym celu, by na razie powstrzymać syna od walki. Taką samą argumentacją posługuje się Achilles w odpowiedzi danej Irydzie; nie może walczyć, bo jest bez zbroi (XVIII 188). Tetyda w prośbie o wykonanie nowej zbroi wyjaśnia Hefajstosowi (XVIII 460—461), że dawną zbroję zdobyli Trojanie.

Dwie wypowiedzi łączą księgę XVIII z księgą XVII *Iliady*, w której toczyła się walka o zwłoki Patroklosa. Pierwsza z nich pochodzi od Automedonta (XVIII 21), druga — od Irydy (XVIII 170—177). Iryda wspomina walkę o ciało Patroklosa i zapowiedź odcięcia i zbeczeszczenia głowy zabitego (por. XVII 125—127). Maluje przed oczyma Pelidy ów ja-skrawy i złowieszczy obraz. Wypowiedź jej pełni także funkcję argumentacyjną.

Spośród aluzji rekapitulacyjnych grupy B na naczelne miejsce, pod względem liczby, wysuwają się aluzje rekapitulacyjne dramatyczne: 19

aluzji dramatycznych, a tylko 1 odnarratorska. 8 zapowiedzi pochodzi od Tetydy, 7 od Achilleśa, 3 od Automedonta, 1 od Irydy.

Największa liczba aluzji rekapitulacyjnych (12), dotyczy wydarzeń dwóch poprzedzających księgę XVIII pieśni, tj. całej Patroklei. Pozostałe nawiązują do I księgi *Iliady*. Jest to zabieg bardzo celowy, ukazuje bowiem przyczynę gniewu Achilleśa. Przy pomocy aluzji rekapitulacyjnych grupy B, w sposób artystyczny opracowany został i ukazany problem przemiany postawy wewnętrznej Achilleśa. Aluzje pełnią funkcję argumentacyjną, przypominają dzieje gniewu; jego początek, próbę przebłagania Pelidy przez Agamemnona, konsekwencje tego gniewu i wreszcie owo słynne samooskarżenie Achilleśa i potępienie dotychczasowej swej postawy. Zmianę ethosu Achilleśa spowodował tragiczny wstrząs: strata przyjaciela. Wskazują na to liczne w tej księdze aluzje do śmierci Patroklosa oraz szereg innych aluzji, w których Achilles przyznaje się wreszcie do tego, że jego egocentryczne i egoistyczne pragnienie zaspokojenia własnych ambicji doprowadziło do wielokrotnej klęski Achajów i do śmierci Patroklosa.

b) Zapowiedzi zdarzeń przyszłych

W grupie B spotykamy tylko jedną zapowiedź odnarratorską. Poeta głosi, że ewentualna wyprawa Trojan przeciwko Achajom spowoduje ich klęskę (XVIII 311—312).

Pozostałe zapowiedzi są dramatyczne. Dwie z nich pochodzą od Tetydy. W pierwszej zapewnia ona syna (XVIII 135—137), że nazajutrz przyniesie mu nową zbroję (realizacja tej obietnicy nastąpi w księdze XIX 1—3). W drugiej (XVIII 132—133) zapowiada śmierć Hektora (spełnienie nastąpi w księdze XXII). Następną zapowiedź dramatyczna, ogólna, włożona została w usta Pulidamasa (XVIII 261—272). Radzi on Trojanom wycofanie się do miasta, przewiduje bowiem, że Achilles wyruszy rano do walki i wymorduje wielu spośród Trojan. Zapowiedź ta spełni się w księgach XX—XXIII. Hektor zapowiada (XVIII 306—308), że jeśli Achilles wyruszy do boju, stoczy z nim walkę. Jest to zapowiedź księgi XXII. W wierszach poprzedzających to miejsce Hektor rozkazuje swym wojownikom wznowienie walki o świcie. Nastąpi to w księdze XX.

Pozostałe zapowiedzi tej grupy pochodzą od Achilleśa. A więc zapowiada on (XVIII 122—125) rozpoczęcie walki, w której zdobędzie sławę i zabije wielu Trojan. W wierszach 114—116 planuje walkę z Hektorem i jego śmierć. Będzie to akt zemsty za zabicie Patroklosa. Achilles jeszcze dwukrotnie zapowiada śmierć Hektora. W rozmowie z Tetydą (XVIII 90—94) oświadcza, że nie mógłby dłużej przebywać wśród ludzi, gdyby nie zgładził zabójcy Patroklosa. W monologu nad zwłokami przy-

jaciela (XVIII 333—335) Achilles przyrzeka, że nie wcześniej uczci go pogrzebem, aż przyniesie głowę Hektora i zdartą z niego zbroję. Obiecał wtedy także, że w ofierze zabije na stosie pogrzebowym dwunastu młodzieńców trojańskich (XVIII 337—338). Obietnicę tę spełni w księdze XXIII (125). Z kolei Achilles głosi, że nad zwłokami Patroklosa będą płakały branki z obozu nieprzyjacielskiego (XVIII 333—342). Zostanie to opisane w księdze XIX (282—301).

Stosunek liczbowy zapowiedzi grupy B przedstawia się więc następująco: jedna zapowiedź odnarratorska, 11 dramatycznych. Spośród dramatycznych — 6 pochodzi od Achillesa, 2 od Tetydy, 2 od Hektora i jedna od Pulidamasa. Wiele zapowiedzi odnosi się do konkretnych wydarzeń. Nieliczne tylko mają charakter ogólny i manifestują generalną linię dalszych walk pod Ilionem, wznoszącą się teraz do coraz to większych przewag bojowych Achajów, uzyskanych dzięki aktywności Achillesa. Z konkretnych zapowiedzi najliczniejsze głoszą śmierć Hektora i poprzedzające ją bezpośrednio wydarzenia księgi XXII. Takich wypowiedzi jest 5, a z pozostałych — 2 odnoszą się do księgi XIX, jedna do XX i jedna do XXIII.

3. ZAPOWIEDZI I ALUZJE REKAPITULACYJNE GRUPY C

a) Wypowiedzi dotyczące przedakcji „Iliady”

Aluzje rekapitulacyjne grupy C dotyczą wydarzeń związanych z Tetydą i z Achillem. Tetyda w rozmowie z Hefajstosem przypomina rozkaz Zeusa poślubienia nie kochanego przez nią Peleusa (XVIII 432—435). Według słów Achillesa Peleus otrzymał w dniu ślubu tę zbroję, którą teraz Trojanie zdarli z Patroklosa (XVIII 84—85). W lirycznym przemówieniu Tetyda maluje przed oczyma Nereid obraz Achillesa-dziecka (XVIII 53—60). Porównuje go do małego kielka, który pod troskliwą opieką wyrósł jak bujny pęd, wspanialszy od innych pędów. Wypowiedź ta ukazuje uczuciowe więzy między matką a synem, niejednokrotnie manifestowane w eposie, ważne w relacji tych dwóch osób. Achilles pogrążony w rozpacz po stracie przyjaciela przypomina, że na próżno obiecywał niegdyś Menojtiosowi (XVIII 324—328), iż Patroklos wróci z wojny z bogatymi łupami. Przedakcja *Iliady* poszerza się o jedną jeszcze dodatkową informację: przyjaźń Achillesa z Patroklosem istniała przed rozpoczęciem się wojny trojańskiej.

Jedna z aluzji rekapitulacyjnych (XVIII 394—408) dotyczy Hefajstosa, boga, który nie bierze udziału w wojnie trojańskiej. Motyw jego ocalenia przez Tetydę został wprowadzony w celu ukazania ethosu Tetydy i podbudowuje wątek wykonania przez Hefajstosa tak wspaniałej zbroi.

Aluzje rekapitulacyjne grupy C, wszystkie dramatyczne, koncentrują się wokół osoby Achillesa i Tetydy. Poprzez pięć wypowiedzi jaśniej zostały ukazane ethosy bohaterów. Te przykłady unaoczniają ethosową funkcję aluzji rekapitulacyjnych.

b) Zapowiedzi zdarzeń przyszłych grupy C

Wszystkie zapowiedzi grupy C są dramatyczne, wszystkie przepowiadają śmierć Achillesa. Jest ich 8 — 3 wygłasza Tetyda, 5 sam Achilles. Wypowiedzi Tetydy nacechowane są znacznym ładunkiem liryzmu. Głębokim smutkiem napawa ją myśl o śmierci syna, który już nie powróci do domu Peleusa (XVIII 59—60). Zwracając się do syna (XVIII 95—96) używa epitetu *ὠκύμορος* i zapowiada, że po śmierci Hektora i on wkrótce zginie. Ostatnie słowa Tetydy (XVIII 440—441), zwrócone do Hefajstosa, są dosłownym powtórzeniem wierszy 59—60. Czterech spośród pięciu wypowiedzi Achillesa na temat własnej śmierci słucha jego matka. Zapowiada on (XVIII 89—90), że matka już nigdy nie powita go w domu rodzinnym. W innej zapowiedzi (XVIII 101) stwierdza Achilles, że nie zobaczy już ziemi ojczystej. Następnie (XVIII 114—116) już nie tylko zapowiada swą śmierć, lecz także godzi się na nią, bo zależy mu przede wszystkim na pomszczeniu Patroklosa. Podobne elementy subiektywne, a mianowicie: poddanie się woli bogów i zgodę na własną śmierć zawiera następna zapowiedź (XVIII 120—121). W monologu nad zwłokami Patroklosa (XVIII 329—333) Achilles zapowiada swoją śmierć po raz czwarty. Użalając się nad losem przyjaciela, Pelida powołuje się na przyrzeczenie bóstw, które głosi, że obydwaj zginą pod Troją, barwiąc tę samą ziemię swoją krwią. Powtarza, że już nigdy nie powróci do domu.

W zapowiedziach tej grupy zadziwia nie spotykana do tej pory koncentracja tematyczna. Wszystkie zapowiedzi informują o bliskiej już śmierci Achillesa. Wypowiedziane zostały przez osoby bezpośrednio zaangażowane: syna, którego czeka rychła śmierć, i jego matkę.

II

Z poprzedniej części artykułu wynika przede wszystkim, że zarówno aluzje rekapitulacyjne, jak i zapowiedzi zdarzeń przyszłych koncentrują się w tej księdze wokół pewnych tylko osób i wątków tematycznych. Najbardziej bogato i wszechstronnie przedstawił poeta wątek Achillesa, zaczynając od aluzji rekapitulacyjnych grupy C, które ukazują jego młodość, poprzez liczne wypowiedzi charakteryzujące postawę bohatera

w czasie dotychczasowej akcji aż do zapowiedzi grupy C, które głoszą jego śmierć. Dwie wypowiedzi ukazują Achilleśa jako dziecko. Tetyda wspomina także początek gniewu Achilleśa i jego przyczynę. Dwie wypowiedzi: Pulidamasa i narratora, charakteryzują bierny stosunek Achilleśa do walki i wynikające z tego konsekwencje. W dwóch aluzjach rekapitulacyjnych Achilles potępia swój gniew i odcina się od dotychczasowej postawy, a nawet ją potępia. Najliczniejsze są zapowiedzi głoszące śmierć Achilleśa; 5 wygłasza sam Achilles, 2 — jego matka Tetyda. Wątek Achilleśa, prezentowany przez 16 zapowiedzi zdarzeń przyszłych i aluzji rekapitulacyjnych łącznie, zbudowany został przez 7 wypowiedzi Tetydy i 7 Achilleśa, przy okazjonalnych wypowiedziach narratora i Pulidamasa. Tu widać silną geometryzację poematu. Dzięki temu, że wypowiedzi są dramatyczne, ich obecność w tekście jest organicznie wtopiona w akcję. Tetyda i Achilles, od których pochodzi tutaj znaczna część wypowiedzi, w dodatkowy sposób przyczyniają się do koncentracji tematycznej. Ich wypowiedzi służą poza tym charakterystyce Achilleśa, którego ethos w czasie akcji tej księgi uległ głębokiej wewnętrznej przemianie.

Drugim z kolei, licznie prezentowanym przez 9 wypowiedzi, jest wątek Patroklosa; Achilles wspomina o ich wspólnym wyjeździe do Troi. Siedem wypowiedzi dotyczy ostatniej walki i śmierci Patroklosa. Jedna zapowiedź ukazuje jego śmierć. Cztery spośród tych 9 wypowiedzi pochodzą od Achilleśa, 2 od Tetydy. Wątek Patroklosa jest niezmiernie mocno związany z wątkiem Achilleśa. Dopiero bowiem śmierć Patroklosa wywołała psychiczny wstrząs Pelidy i diametralną zmianę jego postępowania.

W ciekawy sposób opracowany został w licznych (9 wypowiedzi) zapowiedziach i aluzjach wątek zbroi. W jednej spośród 5 wypowiedzi dotyczących starej zbroi Achilles wyjaśnia, że została ona złożona w darze Peleusowi w dniu jego ślubu z Tetydą. Cztery aluzje przypominają fakt zabrania zbroi, z czego 2 pełnią dodatkową, prócz funkcji informacyjnej, funkcję argumentacyjną; usprawiedliwiają Achilleśa, który nie rusza do boju, bo nie ma jeszcze zbroi. Cztery zapowiedzi dotyczą wizyty Tetydy u Hefajstosa w celu uzyskania nowej zbroi. Dzięki wypowiedziom tego typu uzyskujemy nieodparte wrażenie, że opis tarczy został wprowadzony przez poetę celowo. Na sformułowanie takiego wniosku pozwala fakt, że wątek zbroi został w zapowiedziach i aluzjach szczególnie wyeksponowany. Dzięki tym zapowiedziom i aluzjom rekapitulacyjnym można mówić również o organicznym związku dwóch części księgi.

W ścisłej łączności z wyżej wymienionym wątkiem Achilleśa i Patroklosa pozostaje wątek Hektora, jego ostatniej walki i śmierci, przedstawiony w czterech zapowiedziach zdarzeń przyszłych.

Dwie nie wymienione jeszcze zapowiedzi klęski Trojan, nie na tyle liczne, by mogły samodzielnie tworzyć jakąś grupę tematyczną, wiążą się z wyruszeniem Achilleśa do walki, a przez to, w pośredni sposób, podbudowują wątek dotyczący Pelidy.

Wypowiedź Hefajstosa, w której przedstawia on swe ocalenie przez Tetydę, można uznać za celową w tej właśnie księdze i usprawiedliwiającą niejako opis tarczy, której wspaniałość wyraża głęboką wdzięczność Hefajstosa dla Tetydy.

Omówimy teraz zapowiedzi i aluzje tej księgi, uwzględniając podział na dramatyczne i odnarratorskie, w odniesieniu do trzech grup — A, B i C.

Przed przystąpieniem do zanalizowania funkcji zapowiedzi i aluzji rekapitulacyjnych w XVIII księdze *Iliady* podamy zestawienie liczbowe wszystkich wypowiedzi tej księgi:

	A		B		C		Razem
	dram.	odnarr.	dram.	odnarr.	dram.	odnarr.	
Zapowiedzi	1	—	11	1	8	—	21
Aluzje	1	—	19	1	5	—	266

Pierwsze miejsce pod względem liczby wypowiedzi zajmuje grupa B i to zarówno pod względem liczby zapowiedzi zdarzeń przyszłych, jak i pod względem liczby aluzji rekapitulacyjnych. Stosunkowo liczne są także wypowiedzi grupy C. Zauważa się natomiast prawie zupełny brak wypowiedzi grupy A. Liczba ich zależna jest na ogół od stopnia skomplikowania akcji i jej tempa. Brak aluzji rekapitulacyjnych typu A w tej księdze jest zgodny z ustaloną prawidłowością, że nie występują one w księgach o nieskomplikowanej akcji, lub w tych, w których jej przebieg został poprzednio dokładnie zapowiedziany⁸. W tym wypadku nie mamy do czynienia z księgą typowo epicką; akcja nie posuwa na przód akcji wojennej, dotyczy nurtu wewnętrznego, moralnego. Właściwie księga jest rozbita na dwie części zbudowane kontrastowo w stosunku do siebie. Część pierwsza, dramatyczna, doprowadza poprzez aluzje rekapitulacyjne do wybuchu skrucy Achilleśa. Właśnie wybuchu, ponieważ Achilles zawsze działa gwałtownie. Wszystkie aluzje rekapitulacyjne tej księgi mają charakter dramatyczny. One służą wywołaniu wizji przeszłości, są wspomnieniami, co więcej, są wyrzutami sumienia ze strony Achilleśa. Przyjaciel Patroklosa przeklina swój gniew, a prze-

⁸ Wykazałam to na 83 stronie mojej pracy magisterskiej.

cież gniew to aluzje rekapitulacyjne w stosunku do księgi pierwszej. To nie suche informacje, ale organicznie wtopione w ethos Achillesa, dramatyczne w wyrazie i kształcie rozpamiętywania przeszłości. Druga natomiast część księgi — w przeciwstawieniu do pierwszej, pełnej tragicznego dynamizmu: wyrzutów sumienia Achillesa i żalości Tetydy świadomej i tego, co było, i tego jeszcze straszniejszego, co będzie, tj. śmierci syna (choć już poza granicami poematu) — pełna jest spokojnego opisu życia pokojowego, ujętego jako syntetyczny obraz. Opis tarczy funkcjonuje w strukturze księgi jako pauza myślowa⁹, pozostająca niejako w kontraście z akcją bojową poematu. Zarówno zapowiedź, jak i aluzja rekapitulacyjna grupy A w tej księdze dotyczą wykonania zbroi dla Achillesa. Wypowiedzi te łączą w ten sposób obie części księgi.

Jak już wspomniano, zapowiedzi i aluzje rekapitulacyjne pełnią zasadniczo funkcję informacyjną: naświetlają przedakcję, przypominają wydarzenia już znane z akcji eposu, przedstawiają w zapowiedziach przyszłe zdarzenia, wyjaśniają sprawy skomplikowane, uwypuklają miejsca szczytowe akcji. Umieszczenie tak dużej liczby zapowiedzi i aluzji rekapitulacyjnych grup B i C w tej księdze wskazuje na jakąś ich wyjątkową funkcję. Zapowiedzi przyszłych zdarzeń eposu oraz poakcja poematu organizują niejako akcję przyszłą. Liczne aluzje rekapitulacyjne grupy B i C koncentrują się na postaci Achillesa, bo nawet te dotyczące śmierci Patroklosa i zdercia z niego zbroi są kierowane do Achillesa lub wypowiedzane ze względu na niego, i unaoczniają przemianę wewnętrzną wyrażoną w jego działaniu.

Księga XVIII zajmuje pierwsze miejsce pod względem liczby zapowiedzi zdarzeń przyszłych w całym eposie i jednocześnie organizuje silnie akcję ksiąg następnych. W niej właśnie odbył się przełom i od tego przełomu akcja potoczy się odmiennie. Tak więc księga XVIII wyraźnie dzieli *Iliadę* na dwie części i sama buduje strukturę ksiąg następnych. Temat zapowiedziany w prooimion:

Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην [...]

(I 1-2)

był realizowany w *Iliadzie* do XVII księgi włącznie. Od XVIII księgi Achilles ukazany zostanie w akcji bojowej w jednym szeregu z Achałami. Motorem jego działania stało się pragnienie zemsty na Trojanach za zmarłego Patroklosa. Jest rzeczą wysoce znamioną psychologicznie, że właśnie księga XVIII, a nie księga XIX, w której odbywa się pogodze-

⁹ J. Niemirska - Pliszczyńska, *Wokół Dolonei*, Lublin 1967, s. 188.

nie wodzów, buduje strukturę ksiąg następnych. Można wnioskować, że właśnie wewnętrzny przełom w postawie Achillesa, a nie pogodzenie się wodzów jest motorem dalszej akcji. Za losy wojny będzie teraz odpowiedzialny sam Achilles, reszta wodzów zejdzie do roli statystów. W księdze XVIII wystąpiło 16 aluzji rekapitulacyjnych. Księga ta zajmuje również pierwsze miejsce w eposie pod względem liczby aluzji rekapitulacyjnych grupy B. Szczególnie ważne są tutaj wypowiedzi Tetydy, która przypomina najważniejsze z dotychczasowych wydarzeń pod Ilionem. Zestawia ona całą akcję, koncentrując ją jako matka na osobie Achillesa. Z jej wypowiedzi jasno wynika, że brak sukcesów wojennych w drużynie Achajów związany jest bezpośrednio z Achillemsem. Sam bowiem Zeus obiecał Tetydzie, że ukarze Achajów za zniewagę, jakiej doznał jej syn. Śmierć Patroklosa (temat wielu aluzji rekapitulacyjnych) złamała dotychczasową bierną postawę Achillesa, pchnęła go do walki oraz pośrednio, jako impuls, przeważała ostatecznie szalę zwycięstwa na stronę Achajów. Śmierć Patroklosa stanowi bezpośrednią przyczynę zabicia Hektora przez Achillesa, jako akt zemsty. Aluzje rekapitulacyjne pełnią więc w tej księdze naczelną funkcję argumentacyjną w stosunku do przełomu, jaki przeżywa teraz Achilles, podbudowują go i wywołują. Te aluzje rekapitulacyjne, które mówią o zdarciu zbroi Achillesa ze zmarłego Patroklosa, uzasadniają konieczność sporządzenia nowej zbroi, usprawiedliwiają niejako opis tarczy, a jednocześnie są punktem wywoławczym dla podniesienia zemsty Achillesa.

Poprzez zapowiedzi grupy C poeta wybiega myślą naprzód w kierunku konsekwencji, jakie spowoduje zamknięcie akcji poematu. Na przykładzie zapowiedzi śmierci Achillesa widać, że są to konsekwencje nieuchronnie wynikające z przebiegu zdarzeń w poemacie. Śmierć Achillesa jest następstwem jego świadomego wyboru. Wszystkie zapowiedzi grupy C w księdze XVIII koncentrują się na wątku przyszłej śmierci Achillesa, i to w sposób niezwykle znamieny: na 8 zapowiedzi 5 wygłasza sam Achilles, 3 Tetyda. Ważna jest funkcja ethosowa tych aluzji; niejako na naszych oczach Achilles wyrzeka się egoizmu, świadomie wybiera śmierć za cenę pomszczenia Patroklosa przez zabicie jego mordercy — Hektora. Zapowiedzi Achillesa i Tetydy dotyczące śmierci Pelidy odznaczają się tonem żałobnym i głębokim liryzmem. Można więc mówić o ekspresywnej postaci tych zapowiedzi. Ekspresją uczuciową odznaczają się wypowiedzi Tetydy dotyczące Achillesa, zwłaszcza te, w których mówi o nim jako o dziecku. W podobny nastrój serdeczności wprowadzają te przemówienia Achillesa, w których mówi on o więzach przyjaźni łączących go z Patroklosem. Można stwierdzić, że aluzje rekapitulacyjne grupy C w tej księdze pełnią przede wszystkim funkcję ethosową i ekspresywną.

WNIOSKI

Z dotychczasowego zestawienia poszczególnych wypowiedzi wszystkich grup wynika, że zarówno zapowiedzi, jak i aluzje rekapitulacyjne pełnią zasadniczo funkcję informacyjną. Dzięki nim bowiem odbiorca ma stale ogłęd całości dzieła. Utrwalają w pamięci te wydarzenia, które miały miejsce w przeszłości i mają jakiś związek z akcją bieżącą, oraz sygnalizują to, co będzie ważne w przyszłości. Często będzie to konsekwencja akcji bieżącej.

Na plan drugi wysuwa się funkcja argumentacyjna. Tutaj oczywiście większą rolę odgrywają aluzje rekapitulacyjne, które niejednokrotnie w tej księdze uzasadniały dotychczasowe postępowanie bohaterów czy występowanie niektórych zapowiedzi.

Ważna jest także funkcja ekspresyjna zapowiedzi i aluzji rekapitulacyjnych, które zwłaszcza w tej księdze uzyskały pełnię wyrazu.

O funkcji ethosowej wypowiedzi można mówić tylko w wypadku wypowiedzi dramatycznych. Homer bowiem nie charakteryzuje bezpośrednio swoich bohaterów, lecz pośrednio, ukazując ich działanie i wypowiedzi. Można mówić o dramatyzacji ethosów, technice, która później stosowana będzie w tragedii greckiej. Widzieliśmy także przeobrażenie się ethosu Achillesa, ukazujące się w aluzjach rekapitulacyjnych. Fakt zaś, że w tej księdze występują niemal tylko dramatyczne zapowiedzi i aluzje rekapitulacyjne (na 45 wypowiedzi dramatycznych przypadają tylko 2 odnarratorskie), świadczy o decydującej ich roli dla budowy ethosu Achillesa. I dlatego funkcja ethosowa zapowiedzi i aluzji rekapitulacyjnych jest tu w równym stopniu ważna jak informacja, ponieważ informacja dotyczy właśnie charakteru Achillesa.

Występowanie dużej liczby zapowiedzi i aluzji rekapitulacyjnych jest dowodem wysiłku poety, by jak najbardziej jasno budować akcję. Przy tym rzecz szczególna, zapowiedzi nie osłabiają zainteresowania tokiem akcji. Nawet jeśli w zapowiedziach mamy dokładne informacje o przyszłym zdarzeniu, to sceneria i okoliczności jego realizacji są nowością. Wypowiedzi nie występują z tła. Akcja tak się toczy, że ich wystąpienie jest czymś naturalnym. Gdyby zapowiedzi miały charakter odnarratorski, straciłyby na organiczności i złamałyby iluzję epicką.

Zapowiadanie zdarzeń przyszłych i rekapitulowanie wydarzeń już znanych okazują się zabiegiem artystycznym, mającym wszelkie cechy poetyki własnej Homera. Dzięki stosowaniu tej techniki poeta nie potrzebował doprowadzić do końca wojny trojańskiej. Zapowiedzi grupy C są tak plastyczne, że działają niejednokrotnie silniej niż aktualny bieg poematu. Przedłużają one w sposób wysoce kunsztowny akcję poza ra-

my poematu. W porównaniu z nimi akcja poetów cyklicznych, doprowadzających do końca wojnę trojańską, staje się czymś artystycznie nieudolnym i schematycznym. Homer bowiem rozwiązał zagadnienie przyszłości poprzez zapowiedzi wewnątrz poematu, zjawiające się okazjonalnie. Aluzje rekapitulacyjne grupy C przy technice *in medias res* pełnią niezmiernie ważną funkcję ekspozycyjną, poszerzają znacznie obraz świata przedstawionego oraz czynią poemat zrozumiałym.

FONCTION STRUCTURALE
DES ANNONCES D'ÉVÉNEMENTS FUTURS
ET D'ALLUSIONS RÉCAPITULATIVES

Résumé

L'objet de recherches dans le présent article est constitué par les annonces d'événements futurs et les allusions récapitulatives que contient le chant XVIII de l'*Iliade*. Le choix de ce chant-là est justifié par le fait que c'est justement lui qui contient le plus grand nombre d'annonces et d'allusions récapitulatives en comparaison avec d'autres chants de l'*Iliade*.

L'analyse des annonces d'événements futurs et des allusions récapitulatives a permis de conclure que l'annonce d'événements futurs et la récapitulation d'événements déjà connus constitue un procédé qui contient tous les traits caractéristiques de la propre poésie d'Homère. Elles permettent au poète une claire construction de l'action. Les allusions récapitulatives dans ce chant causent une crise intérieure chez Achille qui renonce à sa colère. En conséquence du changement de position chez le fils de Pélée, il y aura un changement de la situation de combat chez les Achéens et un changement du thème de l'épopée qui ne chantera plus la colère d'Achille. Il semble donc juste d'affirmer que le chant XVIII de l'*Iliade* est le chant capital.

Avec la technique *in medias res*, l'apparition d'énoncés concernant la pré-action élargit considérablement l'image de l'univers représenté, par contre les annonces concernant la post-action prolongent l'action de manière hautement artistique, au-delà du poème.